

СПРОБА РЕТРОСПЕКТИВНОГО АНАЛІЗУ ОСНОВНИХ ЕТАПІВ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ У РЕСПУБЛІЦІ ВІРМЕНІЯ ЯК КРАЇНИ-ЧЛЕНА ОРГАНІЗАЦІЇ ЧОРНОМОРЬСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті визначені основні історичні етапи становлення та розвитку вищої педагогічної освіти у Республіці Вірменія, які є характерними для усіх одинадцяти країн – членів Організації Чорноморського Економічного Співробітництва (Росії, України, Молдови, Грузії, Вірменії, Азербайджану, Болгарії, Туреччини, Греції, Румунії, Албанії). На підставі аналізу наукових досліджень здійснюється порівняльний аналіз етапів розвитку вищої педагогічної освіти у цих країнах.

Ключові слова: Чорноморський регіон; педагогічна освіта; етапи розвитку; реформи.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку людського співтовариства у сфері педагогічної освіти в країнах Чорноморського регіону відбуваються значні зміни – здійснюється оновлення всіх структур її національних систем, модернізуються зміст і методи підготовки вчителів, розвиваються нові форми і зв'язки між професійною підготовкою вчителя і школою. В умовах подальшої інтеграції України в європейське співтовариство посилюються взаємозв'язки і взаємодія між національними системами підготовки вчителів різних країн. У 90-х роках минулого сторіччя у зв'язку з розвитком єдиного європейського освітнього простору міжнародний педагогічний лексикон доповнюється новим феноменом «Європейський вимір в освіті» (European Dimension in Education). Це пов'язано з планомірним упровадженням кожною країною власної стратегії відновлення педагогічної освіти і тут не можна не враховувати вплив країн Чорноморського економічного співтовариства на освітні процеси, що відбуваються в Україні.

На сучасному етапі розвитку людського співтовариства в сфері педагогічної освіти в країнах Чорноморського регіону відбуваються значні зміни – здійснюється оновлення всіх структур її національних систем, модернізуються зміст і методи підготовки вчителів, розвиваються нові форми і зв'язки між професійною підготовкою вчителя і школою. Загальний напрямок усіх змін у системі вищої освіти обумовлений розпочатим об'єднанням з державами

Чорноморського економічного регіону і країнами європейського Союзу. На початку ХХІ століття Уряди одинадцяти країн – Румунії, Болгарії, Туреччини, Грузії, Росії, України (прибережні країни) і Молдови, Албанії, Греції, Азербайджану, Вірменії домовилися про Чорноморське економічне співробітництво (BSEC), у якому функціонує Парламентська асамблея Чорноморського економічного співробітництва (PABSEC). Обидві регіональні організації у своїх статутних документах орієнтуються на європейські освітні процеси і прагнуть співпраці у галузі вищої освіти. Усі країни регіону приєдналися до ООН і її спеціалізованих органів, а також до Організації з безпеки і співробітництва в Європі (OSCE). Зазначимо, що у системах вищої освіти країн Чорноморського регіону навчається близько 5 мільйонів студентів і працює близько 400 тисяч викладачів. У 1997 році з метою розвитку співробітництва та ефективної взаємодії в освітній, науковій та культурній сферах університетів та інших організацій держав-учасниць Організації чорноморського економічного співтовариства була заснована Мережа університетів Чорноморського регіону (BSUN).

Аналіз останніх досліджень. Наукове дослідження вищезазначених процесів є актуальним завданням у світлі перспектив інтеграції України у загальноєвропейський освітній простір. Теорія і практика зарубіжного освітнього процесу стала предметом наукового пошуку провідних українських науковців (Н. Абашкіної, Г. Алексевиц, О. Олексюка, Г. Єго-

рова, О. Ковязіної, Л. Латун, Б. Мельниченка, Є. Москаленко, О. Овчарук, О. Рибак, Г. Степенко, І. Тараненко, І. Фольварочного, О. Глузмана, Л. Пуховської, Т. Панського, В. Вдовенко, В. Семілетко, Г. Воронки, Т. Осадчої, Т. Кошманової та ін.).

Проблеми історії, філософії і теорії вищої педагогічної освіти в Україні і за кордоном висвітлено у працях С. Гончаренка, І. Зязюна, Н. Ладижець, В. Лугового, В. Майборода, Н. Ничкало, Ф. Паначіна, З. Равкіна, Ш. Чанбарісова, В. Шадрікова, І. Яковлева, М. Ярмаченко, Б. Вульфсона, С. Головка, В. Кеміня, Н. Лізунової, З. Малькової, І. Марцінковського, М. Нікандрова, Л. Пуховської, Т. Яркіної, Т. Кошманової, Т. Кристопчук та ін.

Так, проблема підготовки педагогічних кадрів у країнах Чорноморського регіону у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття тривалий час залишалися поза увагою провідних учених, що і обумовило наш науковий інтерес.

Метою статті є: 1) визначити характерні історичні етапи розвитку вищої педагогічної освіти в країнах у Республіці Вірменія як країні-учасниці Організації Чорноморського економічного співробітництва; 2) здійснити ретроспективний аналіз етапів розвитку систем вищої педагогічної освіти у Республіці Вірменія.

Згідно мети було поставлено такі **завдання**: висвітлити процес становлення та розвитку систем вищої педагогічної у Республіці Вірменія як країні-учасниці Організації Чорноморського економічного співробітництва в її історичній ретроспективі у відповідності до визначених історичних етапів розвитку вищої педагогічної освіти в країнах Чорноморського регіону.

Виклад основного матеріалу. На підставі аналізу наукових досліджень з історіографії, історії педагогіки, порівняльної педагогіки та науково-педагогічної літератури з історії розвитку систем вищої освіти в країнах Чорноморського регіону, ми вважаємо, що досліджуючи етапи розвитку вищої педагогічної освіти в країнах Чорноморського регіону є конче необхідним виділити такі історичні етапи, які були б характерними для усіх досліджуваних країн. На нашу думку, в історії розвитку вищої педагогічної освіти країн Чорноморського регіону характерними є три історичні етапи:

- I етап – *утворення і формування національних систем вищої освіти*. Він охоплює період зі створення першого вищого навчального закладу університетського типу до перших демократичних перетворень в країні на початку ХХ ст.

- II етап – *новітньої історії розвитку національних систем вищої педагогічної освіти країн Чорноморського регіону*. Хронологічні межі другого етапу охоплюють період від перших демократичних перетворень в досліджуваній країні до масштабних геополітичних змін, які припадають на 90-ті роки ХХ ст.

- III етап – *створення єдиного європейського освітнього простору*. Третій історичний етап охоплює період від масштабних геополітичних світових змін 90-тих років ХХ ст. до теперішнього часу.

Республіка Вірменія як країна як член Організації Чорноморського економічного співробітництва посідає особливе місце у світовому освітньому просторі.

Система освіти цієї країни має багатовікову історію. Ще у XIII–XV сторіччі у Вірменії існували вищі школи-університети. У XVIII–XIX сторіччі армянські освітні центри були відкриті у Москві (Лазарянська академія), Тифлісі (Нерсіянська школа), Ечміадзині (Геворянська академія). У країні існує історична традиція університетської освіти, що не припинялася у період входження Вірменії до складу Російської імперії, а потім і радянської держави. Але початком *першого етапу* можна вважати 1919 рік, коли було засновано Єреванський державний університет. Таким чином, створення першого вищого навчального закладу університетського типу в країні і початок перших демократичних перетворень хронологічно співпадають. У цьому контексті доцільним, на наш погляд розглядати тільки два етапи, а саме: перший та третій. Таким чином, *перший етап* характеризується становленням та розвитком радянської вищої педагогічної школи,

Третій етап, початок якого датується 1991 роком, коли Вірменія отримала незалежність, характеризується масштабним реформуванням системи освіти країни.

Сьогодні підготовку професійних кадрів у Республіці Вірменія здійснюють державні вищі навчальні заклади, де навчається переважна більшість студентів. За останні роки їхня кількість зросла до 23. Поряд з державними вищими навчальними закладами у республіці функціонує також 72 недержавних, де в середньому навчається не більш 400 студентів, у той час як у державних – 2369. У Єревані зосереджено 17 державних і 50 недержавних вищих навчальних закладів, оскільки тут проживає значна частина населення республіки, а також істотно вище доходи і рівень ділової активності [1, с. 48].

У Вірменії за останні роки у ВНЗ чисельність студентів виросла майже на 29 %, досягнувши 72,3 тис. осіб. На 10 000 чоловік населення на початку ХХІ століття приходилося 226 студентів [1, с. 50]. За останні роки кількість студентів у державних вищих навчальних закладах зросла більш ніж на 50 %, досягнув 54,1 тис. осіб, або близько 75 % загальної кількості студентів. Спостерігається *тенденція* щодо скорочення кількості приватних вищих навчальних закладів. Так, останнім часом, через жорсткість правил ліцензування освітньої діяльності в країні, кількість студентів приватних вищих навчальних закладів скоротилася більш ніж на 10 %, що обумовлено скороченням числа цих закладів з 87 до 72. Сьогодні у приватних вищих навчальних закладах навчається близько 18,2 тис. чоловік, з яких майже 70 % – жінки, що складає близько 25 % загальної кількості студентів.

У системі вищої професійної освіти республіки за останні роки, як і в інших державах Співдружності Незалежних Держав, активно розвивається система недержавної вищої професійної освіти. Вищезазначене зумовлено об'єктивними економічними процесами, пов'язаними з розвитком ринкових

відносин та їхнім активним впровадженням у сферу освіти. Сьогодні все більш широкі верстви населення країни усвідомлюють, що вища освіта надає особистості більш реальну можливість мати престижну і високооплачувану роботу, внаслідок чого займати більш гідне місце у суспільстві, що стимулює зростання попиту на освітні послуги.

За умови досить невеликої загальної чисельності населення республіки, для системи вищої професійної освіти Вірменії характерно досить значна кількість вищих навчальних закладів (95), зокрема приватних (72). Приватні ВНЗ досить невеликі, середня кількість студентів майже у 6 разів нижче, ніж у державних. За останні роки у республіці в системі платного навчання у державних вищих навчальних закладах спостерігається *тенденція* до зростання кількості студентів. Так, якщо у 1998/99 навчальному році 20,5 тис. осіб навчалися в них на платній основі, то в 2002/03 навчальному році – 35,3 тис, тобто кількість студентів зросла на 72,2 %, а частка в загальній чисельності студентів збільшилася на 12,3 %. Сьогодні у країні системою платного навчання охоплено 53,5 тис. осіб, або близько 74 % загальної кількості студентів. У державному секторі освіти на платній основі навчаються 65,4% студентів, у приватному – 8,6 % [1, с. 49].

За умови існуючого в республіці середньорічного доходу на душу населення (близько 600 доларів) і середнього розміру плати за навчання (близько 400–600 доларів) і вище вишукування джерел фінансування освітніх послуг стає досить серйозною проблемою для значної частини населення.

Більше половини загальної кількості студентів у республіці – жінки (54,1 %), у тому числі в недержавних вузах 67%, а в державних – 49,7 %. У державних вищих навчальних закладах кількість жінок, що навчаються безкоштовно складає 46,5 %, на платній основі – близько 52 %. У цілому в системі державної і недержавної вищої професійної освіти жінки складають близько 57 % загальної чисельності, що навчаються за гроші. Узагальнюючи вищевикладене підсумовуємо, що у республіці в системі вищої професійної освіти, і, зокрема в державному секторі, існує деяка гендерна асиметрія.

Однією з найбільш актуальних проблем сьогодення системи вищої освіти є кадрове забезпечення. Її причини, перш за все полягають у усталеній *тенденції* старіння педагогічних кадрів. Середній вік педагогів у сфері загальної освіти наближається до 55 років, кожен шостий вчитель досягнув пенсійного віку. Середній вік професорсько-викладацького складу у сфері вищої освіти – 56–68 років, за окремими напрямками – 60 років та вище; для вищої освіти характерною є фемінізація (85 % вчителів – жінки); до цього додається відтік за кордон висококваліфікованих кадрів завдяки слабкій

соціальної захищеності, низького рівня заробітної плати та низького престижу професії.

Сучасну систему вищої педагогічної освіти сьогодні утворюють 7 вищих навчальних закладів, а саме: Вірменський державний педагогічний університет ім. Х. Абовяна (м. Єреван), Ванадзорський державний педагогічний інститут ім. О. Туманна (м. Ванадзор), Державний педагогічний інститут ім. М. Налбандяна (м. Гюмри), Європейська регіональна академія освіти (м. Єреван), Армянсько-Російський Міжнародний університет «Мхітар Гош» (м. Єреван), Гаварський державний університет (м. Гавар), Єреванський університет ім. Грачя Ачарян (м. Єреван).

Одна з основних проблем організації вищої професійної освіти в республіці – її фінансове забезпечення. Науковці (А. Асланян, М. Матліца, А. Власов, А. Раєвський) стверджують, що в умовах ринкової економіки важливо створити таку систему фінансування, у якій могли б досить ефективно брати участь усі зацікавлені сторони освітнього процесу з можливістю використовувати найрізноманітніші джерела фінансування: державні, корпоративні, приватні. На їх думку, джерела фінансування мають включати кошти бюджетів усіх рівнів (кошти, які надходять від платних освітніх послуг, що здійснюються освітньою установою; доходи від підприємництва; різні цільові надходження і пожертвування від юридичних і фізичних осіб та ін.). Світовий досвід доводить, що освіта є однією зі специфічних сфер, що вимагає постійного ресурсного або фінансового забезпечення, оскільки негативні наслідки недостатнього фінансування надалі практично неможливо заповнити навіть за умови його різкого збільшення. Всесвітній банк реалізує у Вірменії власний проект «Реформа фінансування і управління освітою».

Висновки. Сьогодні для усіх країн світу характерна диверсифікованість джерел фінансування професійної освіти. Майже в усіх країнах вищим навчальним закладам надане право вишукувати додаткові джерела фінансування при усялякому сприянні держави. Одночасно спостерігаються *тенденції* до скорочення частки бюджетного фінансування і зростання плати за освітні послуги, фінансове сприяння різних комерційних структур, фондів та ін.

Вищезазначені тенденції є характерними для Вірменії. Слід зазначити, що при реалізації даного процесу виявляється така важлива функція держави, як соціальна. Вищезазначену функцію держава може реалізувати як прямими, так і непрямими методами: шляхом як безпосереднього бюджетного фінансування, так і застосуванням та створенням різних важелів податкового і кредитного характеру, спрямованих на стимулювання інвестицій у дану сферу.

Список використаних джерел

1. Асланян А. Л. Развитие высшего образования в Армении // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 48–51.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи [Текст]: Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – Київ. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.

3. Венгер Дьордь Педагогическое образование/ Дьордь Венгер. – Ровно : Издательство: Международный экономико-гуманитарный университет им. академика Степана Дем'янчука, 2007. – 220 с.
4. Глузман А. В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования: Монография. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 1997. – 312 с.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Сапожников С. В. Вища педагогічна освіта в країнах Чорноморського регіону: історія і сучасність: монографія / С. В. Сапожников. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – 480 с.

С. В. Сапожников,

д-р пед. наук, профессор, профессор кафедры педагогики и психологии
Университет им. Альфреда Нобеля, г. Днепр, Украина

**ПОПЫТКА РЕТРОСПЕКТИВНОГО АНАЛИЗА ОСНОВНЫХ ЭТАПОВ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ
ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ КАК
СТРАНЕ-ЧЛЕНЕ ОРГАНИЗАЦИИ ЧЕРНОМОРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА**

В статье определены основные исторические этапы становления и развития высшего педагогического образования Республики Армения, которые являются характерными для всех одиннадцати стран-членов Организации Черноморского Экономического Сотрудничества (Россия, Украина, Молдавия, Грузия, Армения, Азербайджан, Болгария, Турция, Греция, Румыния, Албания). На основании анализа научных исследований осуществляется сравнительный анализ этапов развития высшего педагогического образования в этих странах.

Ключевые слова: Черноморский регион; педагогическое образование; этапы развития; реформы.

S. Sapozhnikov,

Doctor of Education, Professor of Psychology and Pedagogy Department, Alfred Nobel University, Dnipro, Ukraine

**AN ATTEMPT OF RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE BASIC STAGES
OF BECOMING AND DEVELOPMENT OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION IN REPUBLIC
OF ARMENIA AS COUNTRY-MEMBER OF THE BLACK SEA ECONOMIC COOPERATION**

The article identifies the main historical development stages of higher pedagogical education, which are typical for all eleven countries-members of the Black Sea Economic Cooperation (Russia, Ukraine, Moldova, Georgia, Armenia, Azerbaijan, Bulgaria, Turkey, Greece, Romania, Albania). This paper is based on the research analysis carried out a comparative analysis of the higher pedagogical education stages in these countries.

Key words: The Black Sea region; pedagogical education; the stages of development; reforms.

Рецензенти: *Сисосва С. О.,* д-р пед. наук, професор, академік НАПН України;
Мецинінов О. П., д-р пед. наук, професор.

© Сапожников С., 2017

Дата надходження статті до редколегії 20.03.17